

Історія

УДК 94 (470) : 323. 12 (=411.16) : 070 «1905»

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18459457>**Висвітлення єврейських погромів 1905 року у Російській імперії на шпальтах «Киевлянина»****Безаров Олександр Троянович**

доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-8467-0647>

Прийнято: 17.01.2026 | Опубліковано: 30.01.2026

Анотація. Відомо, що події Першої російської революції 1905–1907 рр. стали трагедією для багаточисленного єврейського населення, замкненого у середньовічних кайданах смуги постійної осілості євреїв. Майже усі «єврейські» міста та містечка південно-західних губерній Російської імперії опинилися у 1905 р. у вирі антиєврейського насильства. Єврейські погроми розпочалися навесні і сягнули свого апогея у жовтні 1905 року. Особливо кривавими вони були в Одесі, Ростові-на-Дону, Києві та Житомирі. Внаслідок антиєврейських заворушень 1905 р. було вбито декілька тисяч євреїв, завдано значних матеріальних збитків. Не останню роль у роздмухуванні юдофобії в імперському суспільстві відіграла російська періодична преса, у тому числі, «Киевлянин», значення якого у висвітленні перебігу єврейських погромів заслуговує на увагу. Проаналізовано майже усі публікації видання з приводу причин і характеру єврейських погромів у Російській імперії у 1905 р.,

проаналізовано динаміку публікаційної активності видання у висвітленні характеру єврейських погромів. У підсумку зазначено, що позиція редакції видання була неоднозначною і коливалася залежно від ступеня радикалізації суспільних настроїв на місцях, але, загалом, відповідальність за погроми покладалася на єврейських революціонерів, які своєю деструктивною діяльністю спровокували масовий антиєврейський рух. З іншого боку, редактор «Киевлянина» Д. І. Піхно звинувачував урядовців у нерішучості стосовно придушення революційних виступів, які, зрештою, на його думку, призвели до хвилі єврейських погромів. Отже, «Киевлянин» був чи не єдиним часописом у Російській імперії, який інформував своїх багаточисленних читачів про перебіг єврейських погромів 1905 р. майже у щоденному режимі.

Ключові слова: періодична преса, міжнаціональні відносини, євреї, антиєврейські виступи, початок ХХ століття, Перша російська революція, Д. І. Піхно.

Coverage of the Jewish pogroms of 1905 in the Russian Empire in the columns of «Kievlyanyn»

Oleksandr Bezarov

Doctor of History, Associate Professor, Department of World History,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-8467-0647>

Abstract. *It is known that the events of the First Russian Revolution of 1905–1907 were a tragedy for the numerous Jewish population, locked in the medieval shackles of the strip of permanent Jewish settlement. Almost all the «Jewish» cities and towns of the southwestern provinces of the Russian Empire found themselves in*

a whirlpool of anti-Jewish violence in 1905. The Jewish pogroms began in the spring and reached their apogee in October 1905. The pogroms in Odessa, Rostov-on-Don, Kyiv and Zhytomyr were especially bloody. As a result of the anti-Jewish riots of 1905, several thousand Jews were killed and significant material damage was caused. Not the least role in inflaming Judeophobia in imperial society was played by the Russian periodical press, including «Kievlyanin», whose importance in covering the course of the Jewish pogroms deserves attention. Almost all publications of the publication on the causes and nature of the Jewish pogroms in the Russian Empire in 1905 are analyzed, the features of the assessments of anti-Jewish riots by the editor of the famous newspaper D. I. Pikhno are identified, and the dynamics of the publication's publishing activity in covering the nature of the Jewish pogroms are analyzed. As a result, it is noted that the position of the publication's editorial staff was ambiguous and fluctuated depending on the degree of radicalization of public sentiment in the areas, but, in general, responsibility for the pogroms rested with Jewish revolutionaries, who provoked a mass anti-Jewish movement with their destructive activities. On the other hand, D. I. Pikhno accused government officials of indecision regarding the suppression of revolutionary speeches, which, in his opinion, ultimately led to the storm of the Jewish pogroms. Thus, «Kievlyanin» was almost the only newspaper in the Russian Empire that informed its numerous readers about the course of the Jewish pogroms of 1905 almost daily.

Key words: *periodical press, interethnic relations, Jews, anti-Jewish speeches, early 20th century, First Russian Revolution, D. I. Pikhno.*

Постановка проблеми. Перша російська революція, як відомо, стала поворотним моментом в історії багатьох народів Східної Європи ХХ ст., у тому числі, єврейського народу. «Весна народів» 1905–1907 рр. у Російській імперії для євреїв була особливо складним випробуванням у процесах їх

національного відродження, боротьби за політичну та соціальну рівноправність. Активна участь єврейських революціонерів у подіях 1905 р. обернулася трагедією для п'ятимільйонного єврейського населення Росії, у переважній своїй більшості, замкненого у середньовічних кайданах смуги їх постійної осілості. Майже усі «єврейські» міста та містечка Південно-Західної Росії опинилися у полоні антиєврейського насильства, внаслідок якого загинуло декілька тисяч євреїв. Особливо кривавими виявилися жовтневі погроми 1905 року. Так, упродовж 17 жовтня – 1 листопада антиєврейські виступи зафіксовано у 36 губерніях і в 660 населених пунктах країни [32, с. 323]. Погроми здебільшого відбувалися на території смуги осілості, але траплялися й далеко поза її межами, зокрема у Сибіру, на Кавказі і навіть у Середній Азії [39, с. 26]. Незважаючи на численну історичну літературу з приводу проблеми єврейських погромів 1905 р. у Російській імперії, у сучасній історіографії, на нашу думку, немає однозначної відповіді стосовно причин і характеру цього антиєврейського руху. Щоправда, у тому, що це був насправді масовий антиєврейський рух у сучасних істориків, мабуть, сумнівів немає. Натомість дискусійним залишається питання про чинники, які призвели до цієї трагедії. З одного боку, вона нібито була спровокована революційною активністю євреїв, але з другого – незграбними діями представників місцевої влади, окремих урядовців, які своєчасно не попередили сплески антиєврейського насильства. На нашу думку, важливою складовою у поширенні хвилі єврейських погромів була пропаганда революційних і монархічних ідей з метою маніпулювання суспільною свідомістю, в якій стереотипні уявлення про «єврея» містили протилежні конотації, а саме: «єврей як жертва царату і герой-революціонер» з одного боку, і «єврей як ізгой та злочинець», «ворог царя та вітчизни» з другого. Очевидно, що не останню роль у роздмухуванні суспільної юдофобії у роки революції 1905 р. відіграла російська періодична преса. Помітним консервативним виданням Російської

імперії, редакція якого іще на початку революції висловила свою рішучу позицію з приводу небезпеки сповзання російського суспільства у безодню революційного хаосу, був «Киевлянин», значення якого у висвітленні єврейських погромів, на наш погляд, заслуговує на увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти проблеми висвітлення єврейських погромів 1905 р. на шпальтах «Киевлянина» досліджено сучасними українськими [18, 17] та американськими [40] істориками. Проте, на наш погляд, результати їх досліджень лише дотично відображають ставлення відомого київського часопису до антиєврейських виступів у Російській імперії у зазначений період. Наприклад, якщо Р. В. Гула обмежився у своєму дослідженні вузькими хронологічними межами (жовтень 1905 р.), то Ф. Гіллс зосередилася лише на аналізі ідеологічної складової проблеми. На нашу думку, варто простежити еволюцію поглядів «Киевлянина» на проблему єврейських погромів упродовж усього 1905 року.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На меті статті є дослідження інформаційної складової повідомлень «Киевлянина» з приводу причин і характеру єврейських погромів у Російській імперії у 1905 р. та аналіз динаміки публікаційної активності видання у висвітленні характеру єврейських погромів.

Виклад основного матеріалу. Проблема єврейських погромів виявилася актуальною темою для часопису Д. І. Піхно вже на початку 1905 року. Приводом до відновлення гострої дискусії на шпальтах київського видання про причини і характер антиєврейських заворушень у Російській імперії стало завершення судового процесу у справі єврейського погрому, який відбувся 19 серпня і 1 вересня 1903 р. у Гомелі. «Гомельський процес завершився, – зауважував кореспондент «Киевлянина» 30 січня 1905 р., – але у ньому приховано глибокий смисл для наших євреїв, адже у ньому виявився

настрій, який не віщував нічого доброго. Звісно, що зводити рахунки у спосіб єврейських погромів вочевидь огидно, і єврейські погроми залишатимуться ганебною плямою на російському народі. Проте, не менш ганебно на цьому ґрунті збурювати пристрасті й серед євреїв, які і без цього нервові та пристрасні, і ще не відомо куди їх ця пристрасність здатна завести...» [30].

Напередодні Великодня 1905 р. телеграфні агентства повідомляли про напружену атмосферу у Кишиніві, Мінську, Києві та інших «єврейських» містах імперії, про занепокоєність єврейського населення з приводу традиційних вже на Великдень антиєврейських виступів. Редактор «Киевлянина» із цього приводу зазначав, що поширення тривожної інформації особливо з боку офіційних органів інформації сприятиме посиленню погромних настроїв навіть у тих містах, де про єврейські погроми ніколи не чули. 13 квітня Д. І. Піхно закликав кожного «добропорядного громадянина» уникати будь-яких заворушень, протистояти зазіханням провокаторів до збурення одної частини населення проти іншої [25]. Однак у наступному номері часопису опубліковано повідомлення про єврейський погром у Вінниці, який несподівано спалахнув 3 квітня на Базарній площі міста за участі нетверезих військових, які власне й спричинили антиєврейські заворушення. На щастя, за допомогою місцевого загону єврейської самооборони, поліцейських і двох рот солдатів, спалах насильства вдалося швидко приборкати [12].

15 квітня «Киевлянин» оприлюднив звернення Могилевського губернатора Н. М. Клінгенберга від 5 квітня 1905 р. з приводу загрози єврейських погромів, в якому він, зокрема, наголосив на тому, що чутки про можливі погроми щорічно поширювалися лихими людьми і що мовляв походження цих чуток залишається невідомим, але проблема полягала у тому, що необережне тиражування хибної інформації зазвичай завершувалося трагедією для євреїв. Н. М. Клінгенберг нагадав про адміністративну

відповідальність за участь в організації будь-яких, у тому числі антиєврейських, заворушень, та закликав не реагувати на різноманітні провокативні чутки, що мали на меті соціальне збурення. Водночас Могилевській губернатор зауважив, що у протистоянні двох груп населення найбільш постраждалою визнаватиметься та, яка першою розпочала конфлікт (або спровокувала його), адже «у такий спосіб іще до втручання поліції вона змушує давати відсіч з протилежної сторони, представники якої стають нерозбірливими у засобах захисту» [31].

У тому ж номері часопису редакція опубліковувала матеріали, які доводили важливість вищенаведеної заяви Н. М. Клінгенберга. Так, в Одесі заворушення розлючених жінок розпочалися після того, як стало відомо про те, що запасні чини з євреїв нібито отримують значно більшу грошову допомогу від міської влади, ніж інші, що насправді не відповідало дійсності; 13 квітня до Харківського губернатора звернулася делегація місцевих євреїв із заявою про загрозові чутки, які поширювалися на харківських базарних площах із попередженням про великодні погроми євреїв [14]. На щастя євреїв Одеси та Харкова, тривога з приводу єврейського погрому тоді виявилася хибною.

Натомість у Житомирі чутки справдилися. За словами кореспондента «Києвлянина», 13 квітня півторатисячний загін «єврейської самооборони» вступився за побитих місцевими селянами євреїв [22]. Бійку припинили солдати, але заворушення відновилися із новою силою 23 квітня, коли місцеві селянки почали жбурляти камінням в євреїв, які зазвичай тренувалися за містом у стрільбі з револьверів. Єврейські молодики почали стріляти у відповідь, що спричинило жорстокий анітеврейський виступ селян у передмісті Житомира Павліковці. Незабаром погроми охопили усе місто та супроводжувалися вуличними боями між загонами єврейської самооборони і солдатами. В результаті антиєврейських заворушень 23–24 квітня у Житомирі

було вбито близько 20 осіб, у тому числі євреїв. Серед жертв єврейського погрому опинився російський студент, якого натовп замордував на очах поліції та солдатів [7]. 25 квітня відбулося екстрене засідання Житомирської думи, яка звернулася до Волинського губернатора П. І. Каталя з проханням про військову допомогу у протидії погромам. У той же день губернатор оприлюднив заяву про неприпустимість протистояння між християнським та єврейським населенням міста, взаємини між якими, на думку П. І. Каталя, завжди були приятними, а отже, антиєврейські заворушення стали сумним результатом прикрого непорозуміння, взаємного збурення суспільних пристрастей. Волинський губернатор попередив усіх мешканців Житомира про сувору відповідальність за організацію заворушень або участі в них [7].

26 квітня П. І. Каталей вдруге звернувся до місцевих жителів з приводу єврейських погромів у Житомирі, в якій Волинський губернатор, зокрема, зазначав, що з метою попередження антиєврейських виступів будь-які публічні збори і демонстрації у місті заборонялися, а у випадку невиконання наказу поліції або військових стосовного порушників громадського порядку застосовуватиметься зброя [23]. За словами кореспондента «Киевлянина», після попередження губернатора заворушення у місті нібито припинилися, «юрба навіжених євреїв і християн розсіялася» [37]. Проте, у передмісті Житомира трагедії уникнути не вдалося. Так, у селі Сінгури селяни побили євреїв, які прямували з Бердичіва до Житомира на допомогу своїм одновірцям, а з містечка Троянове привезли 10 трупів євреїв для упізнання. Ними виявилися єврейські молодики із с. Чуднова, яких перестріли селяни у Троянові та вбили за те, що ті нібито першими розпочали стрілянину. На наш погляд, автор повідомлення посилався на вельми сумнівну версію обставин вбивства озброєних євреїв неозброєними селянами... Хоча, з іншого боку, навряд чи можна дорікнути «Киевлянину» у перекручуванні інформації, адже він був тоді єдиним часописом у Житомирі, на шпальтах якого висвітлювалися

події єврейського погрому 23–26 квітня. (Місцеве видання «Волинь» на чотири дні призупинило свою діяльність через вбивство одного з працівників друкарні) [23].

Зрештою, 29 квітня опубліковано офіційну версію того, що сталося у Житомирі. За результатами попереднього розслідування органами поліції обставин єврейського погрому, виявилось, що безпосереднім приводом до антиєврейських заворушень стала не тільки зухвала поведінка озброєних єврейських молодиків, які погрожували місцевим селянам, ображали їх, але й відверті провокації революційних організацій, зокрема есерів, які попередили місцеве населення про вірогідність єврейського погрому в Житомирі. Цікаво, що відповідальність за погром, на думку авторів прокламацій, мала б взяти на себе місцева адміністрація, яка нібито «нацьковувала» одну частину населення проти іншої. Питанням про те, навіщо владі раптом знадобилося «розгойдувати» і без того нестабільну ситуацію на місцях, революційні пропагандисти, з нашої точки зору, вочевидь не переймалися. З метою попередження подібних провокацій, а особливо зухвалої поведінки з боку єврейських молодиків, Міністерство внутрішніх справ порадило усім губернаторам (очевидно, що прикладом тут була відома заява Волинського губернатора) звернутися до місцевих жителів із відповідним закликком про неприпустимість таких явищ у майбутньому, що власне гарантуватиме безпеку від погромів й для самих євреїв [37].

Крім Житомирського погрому київський часопис докладно висвітлив випадки антиєврейських заворушень в інших містах імперії, зокрема у містечку Дусяти Ковенської губернії [15], на станції Ярцево Московсько-Брестської залізниці [20], а також у Московській губернії [15]. Особливістю зазначених погромів був їхній відвертий кримінальний характер, коли, наприклад, в Ярцево було вщент пограбовано 16 єврейських крамниць, що торгували місцевою мануфактурою. Сума збитків єврейських крамарів

внаслідок антиєврейських заворушень, які відбулися 18 квітня у Дусятах, становила 70 тис. крб., пограбовано 40 крамниць і 50 будинків. Погромники по звірячому вбили єврейського молодика Ісаака Барона, котрий разом із родиною спробував чинити опір бандитам, які вдерлися до його хати. Нещасного І. Барона викинули з балкону другого поверху і вже непритомного добили до смерті [1]. Кореспонденти «Киевлянина» із посиланням на інші видання зазначали про стан масового психозу і соціальної напруженості, який передував вибуху соціальної агресії проти євреїв. Наприклад, у Дусятах спостерігалася дивна поведінка погромників, які не так грабували, як відверто псували товар в єврейських крамницях [1].

Натомість у Сімферополі та у містечку Браїлів Вінницького повіту Подільської губернії, незважаючи на стійкі чутки та панічні настрої серед місцевого населення, єврейські погроми вдалося попередити [13].

Цікавий випадок трапився у Сімферополі, де 21 квітня розлючений натовп християн закликав «бити жидів» після того, як стало відомо про те, що нібито у дворі місцевого єврея Б. Г. Бухштаба сплюндровано православну ікону. Тільки після особистого втручання у справу Таврійського губернатора В. Ф. Трепова встановлено, що ікону, яка належала кухарці господаря дому, насправді кинув у вбиральню психічно хворий син Б. Г. Бухштаба [9]. Наступного дня у місті оприлюднили офіційне звернення В. Ф. Трепова, котрий заявив, що антиєврейські заворушення, приводом до яких стали чутки про спалювання ікони, припинено, а справу спрямували до суду. Проте, заяву Таврійського губернатора заборонили публікувати у столичних часописах, а у «Санкт-Петербурзьких ведомостях» лише з'явилося повідомлення якогось Данила Коломійцева, з якого випливало, що 23 квітня Б. Г. Бухштаб у письмовій формі підтвердив факт паплюження православної ікони у своєму домі та визнав, що його син, який навчався у місцевому реальному училищі, насправді був психічно хворим. Натомість, за наказом В.

Ф. Трепова, Б. Г. Бухштаба, котрий працював у державній медичній установі хіміком, звільнили з роботи, а його сина виключили з гімназії. Зауважимо, що жертвами антиєврейських заворушень були не тільки євреї. Так, у Сімферополі внаслідок придушення антиєврейських виступів загинула татарська дівчинка, котра рятуючись від куль солдатів впала у колодязь [16].

«Києвлянин» рясно посилався на матеріали місцевих видань, особливо тоді, коли йшлося про поширення різноманітних чуток і збурення серед місцевого населення. Наприклад, у Житомирському повіті Волинської губернії напруженість у ставленні християнського населення стосовно євреїв була взаємною. У містечку Чуднів на початку травня 1905 р. трапився трагікомічний випадок, коли упродовж літургії за загиблими внаслідок погрому євреїв, до місцевої синагоги з невідомих причин зайшли двоє селян. Євреї у паніці почали вистрибувати у вікна... Щоправда, повідомляла житомирська «Волинь», губернська влада миттєво відреагувала на відповідне звернення представників єврейської громади м. Чуднова і намагалася заспокоїти розбурхані пристрасті [2]. 7 травня Житомир відвідав генерал-губернатор М. В. Клейгельс, котрий особисто запевнив громадськість міста, у тому числі єврейську, про офіційне розслідування обставин антиєврейських виступів... Однак навіть упродовж перебування М. В. Клейгельса у Житомирі пристрасті не вщухали, а в місті трапився інцидент, який ледь не призвів до нових заворушень [24]. Очевидно, що приборкати суспільне збурення на місцях, подолати панічні настрої було непросто. Так, 14 травня у передмісті Чуднова місцевими селянами зухвало пограбовано єврейську родину та по звір'ячому вбито єврейку-мати (на очах у дитини їй завдали 20 ударів ножом). Незважаючи на оперативність поліції, яка «по гарячим слідам» викрила та заарештувала нападників, і досудове розслідування цієї резонансної справи, місцеве єврейство знову охопила паніка [29].

Водночас на шпальтах «Киевлянина» зустрічалися повідомлення про дивні події «погрому повій» у Варшаві 12 травня 1905 р., безпосередніми учасниками та організаторами якого виступили єврейські робітники [35]. «Киявлянин» із посиланням на місцеві видання, зокрема, зазначав про кримінальний характер заворушення у Варшаві, внаслідок яких були вбиті та поранені [5].

На тлі вельми неоднозначних повідомлень про перебіг антиєврейських виступів, редактор «Киевлянина» 5 травня 1905 р., мабуть, вперше після початку революційних подій в країні, висловив свою думку стосовно єврейських погромів [26]. Д. І. Піхно уважно проаналізував усі відомі йому випадки антиєврейських виступів у квітні 1905 р. і дійшов парадоксального висновку, що власне євреї спровокували погроми, адже саме вони, за його словами, «брехали на поліцію та християнське населення» [26, с. 1].

13 травня «Киевлянин» опублікував циркуляри М. В. Клейгельса з приводу єврейських погромів, в яких Київській, Волинській та Подільській генерал-губернатор, зокрема, зазначав про сувору відповідальність представників усіх груп населення Південно-Західного краю, «без різниці у званні та походженні», які порушували громадський порядок, поширювали брехливі чутки, сприяли паніці та ворожнечі. Крім цього, М. В. Клейгельс зауважив про дивну бездіяльність місцевої влади, особливо повітової та волосної, у справі попередження «безглуздох чуток» серед селян; про недостатній поліцейський нагляд за громадським порядком; про «підпільну агітацію» антиурядових сил, які завдяки поширенню «зловтішних чуток і дивовижної брехні» підбурювали до побиття євреїв. Цікаво, що «темні сили», які закликали до погромів, М. В. Клейгельс називав «чорною сотнею» й зобов'язував губернаторів негайно повідомляти йому про їхню підступну діяльність [38].

Важливим аргументом у публічній дискусії з приводу характеру єврейських погромів 1905 р. стало оприлюднення 15 травня 1905 р. на шпальтах «Киевлянина» матеріалів судової справи про антиєврейські виступи, які відбулися у Гомелі 29 серпня – 1 вересня 1903 року. Зловісним став вирок Київської судової палати з цього приводу, з якого випливало, що винними у Гомельських заворушеннях були саме євреї [19].

У свою чергу, редакція «Киевлянина» вкотре звертала увагу читачів на участь євреїв у масових заворушеннях, але на цей раз у західних губерніях Російської імперії, зокрема у Лодзі, де 8–10 червня за участі соціалістів та анархістів з одного боку, та загонів драгунів з другого, відбулися вуличні сутички, внаслідок яких загинуло 35 та поранено 200 осіб. За повідомленням «Киевлянина», серед поранених демонстрантів переважали євреї [8]. Щоправда, за словами Д. І. Піхно, власне єврейських погромів у польських губерніях не відбулося, хоча й офіційної інформації з цього приводу також не було. Однак редактор «Киевлянина» із посиланням на місцеві видання зауважив про «революцію в Лодзі», яку влаштували польські та єврейські соціалісти [27]. Думку Д. І. Піхно про активну участь єврейських революціонерів у розпалюванні громадянського протистояння підтверджено в офіційному повідомленні про заворушення у Лодзі, яке було опубліковано у пресі лише через два тижні після зазначених подій [36], хоча, на щастя місцевих євреїв, погромів у Лодзі вдалося уникнути.

Натомість єврейські погроми зафіксовано влітку 1905 р. у Черкасах [10], Катеринославі [6], у містечку Риштановка Бессарабської губернії [21] та у Керчі [33].

На думку сучасних дослідників, у Катеринославі єврейський погром було інспіровано 20 липня 1905 р. місцевими органами правопорядку, які своєю бездіяльністю сприяли ескалації міжетнічного конфлікту, а в окремих

випадках навіть підтримували антисемітські настрої, координували свої дії з погромниками [11]. Проте, як нам видається, історики не впевнені у причинах цього погрому. З одного боку, погром у Катеринославі викликаний антиєврейською пропагандою місцевих монархістів, якою нібито вдало скористалася влада, щоби розколоти революційний рух у місті, але з другого – помстою місцевих поліцейських у вигляді єврейського погрому, напередодні якого один із поліцейських упродовж масових заворушень отримав опіки сірчаною кислотою [11, с. 74]. Власне «Киевлянин» також не виключав вірогідність того, що антиєврейські виступи у Катеринославі могли бути спровоковані «невідомими особами». Проте оприлюднення звернення Катеринославського губернатора до місцевих жителів із закликом негайно припинити заворушення, на наш погляд, усувало підозри з приводу причетності чиновників до організації погромів (звісно, якщо така організація взагалі була) [6].

Загалом, за словами кореспондентів «Киевлянина», зазначені антиєврейські виступи не мали особливого поширення і були вчасно припинені силами поліції та військових. Важливу роль у попередженні погромів відгравали також озброєні загони «єврейської самооборони», які, наприклад, у Керчі змусили погромників тікати. Внаслідок стрілянини було вбито декілька активістів «єврейської самооборони», але кривавий погром у місті вдалося зупинити [33].

Натомість потужна хвиля єврейських погромів охопила майже всю територію Європейської Росії 18–29 жовтня 1905 року. Події жовтневих погромів докладно висвітлено на шпальтах «Киевлянина», редакція якого була переконана, що причиною масових антиєврейських заворушень стала революційна активність єврейської молоді, яка навмисно спровокувала місцеве населення на антиурядові виступи після оприлюднення Маніфесту Миколи II 17 жовтня 1905 р., однак у відповідь наразилася на «патріотичні

маніфестації» «свідомої частини» російського суспільства, представники якої мовляв не бажали поширення революційного хаосу в країні [3].

Зауважимо, що Д. І. Піхно засуджував не тільки єврейських революціонерів, але й російських урядовців на чолі з графом С. Ю. Вітте, які, на думку редактора «Киевлянина», не змогли (або не хотіли) своєчасно придушити революційний терор, запобігти спробам державного заколоту в країні. Оприлюднення царського Маніфесту 17 жовтня лише посилювало масові заворушення в країні. «Це сталося тому, – зауважував Д. І. Піхно у своїй аналітичній статті за підсумками 1905 р., – що у Петербурзі зовсім не зрозуміли витоків революційного бродіння, яке виникло до 17 жовтня і не змогли приборкати дикого кривавого звіра, який у психічному розладі і кривавому шаленстві став кидатися на розгублене суспільство...» [28, с. 397]. Насправді, для російських урядовців єврейські погроми стали несподіваним сплеском соціальної агресії, що вибухнула на гребні революційної стихії 1905 року. На початку листопада 1905 р. «Киевлянин» опубліковував інтерв'ю з колишнім товаришем міністра внутрішніх справ, генералом Д. Ф. Треповим, котрий, зокрема сказав, що «для мене і для С. Ю. Вітте вибух народного буревію став повною несподіванкою... Я вважаю, що у цьому русі (погроми. – О. Б.) прокинулася народна самосвідомість, але прокинулася як дика стихійна сила, а тому виявлення цієї сили було жахливим. Радість демонстрантів сприймалася як прямий виклик, і розлючений народ кинувся трошити євреїв та інтелігенцію, тих, у чий поведінці він побачив цей виклик. Стосовно звинувачення поліції у сприянні погромам і навіть в їх організації, то, на мою думку, це звинувачення справа крайніх партій, які намагалися у будь-який спосіб позбавити уряд підтримки і довіри населення, але ці партії грають у небезпечну гру...» [4].

Висновки. Отже, в результаті дослідження інформаційної складової повідомлень «Киевлянина» з приводу причин і характеру єврейських погромів

у Російській імперії у 1905 р., можна зазначити, що, по-перше, позиція редакції видання була неоднозначною і коливалася залежно від ступеня радикалізації суспільних настроїв на місцях. Так, якщо навесні 1905 р. кореспонденти «Киевлянина» повідомляли про загальний психоз і соціальну напруженість як одну із причин антиєврейських виступів, то у жовтні т. р. у новинах з місця подій євреї поставали «заслуженими» жертвами переслідування, адже, на думку редакції, вони самі наразилися на соціальну агресію мас. По-друге, Д. І. Піхно, звинувачував урядовців у нерішучості стосовно придушення революційних виступів, які, зрештою, на думку редактора «Киевлянина», призвели до трагедії єврейських погромів. По-третє, «Киевлянин» став чи не єдиним часописом у Російській імперії, який висвітлював перебіг єврейських погромів майже у щоденному режимі. І це не дивно, адже Київ і Київська губернія були епіцентром антиєврейських заворушень 1905 року. Звісно, що публікації видання, особливо наприкінці 1905 р., не були позбавлені відвертого цинізму, антисемітизму і навіть расизму. Та й самий Д. І. Піхно ніколи не приховував консервативних поглядів з єврейського питання. Утім, дорікнути «Киевлянину» в упередженості стосовно висвітлення перебігу єврейських погромів, виходячи з аналізу його публікацій, ми не можемо. З іншого боку, загальна інформація про випадки антиєврейських виступів була вкрай суперечливою, а тому об'єктивно оцінити їх масштаб і глибину було вочевидь непросто. Крім цього, в умовах революційного протистояння між соціалістами та монархістами, лібералами і консерваторами, яке захопило російське суспільство у 1905 р., чимало видань, у тому числі «Киевлянин», перетворилися на ідеологічну зброю у гострій політичній боротьбі національних груп Російської імперії. Очевидно, що заручниками такої боротьби стали пересічні євреї, маси яких потерпали від соціальної агресії незадоволеного селянства і міських люмпенів. Усі ці чинники так чи інакше впливали на характер публікацій «Киевлянина».

Список використаних джерел.

1. Без назви. *Киевлянин*. 1905. 29 апреля (№ 117). С. 5
2. Без назви. *Киевлянин*. 1905. 7 мая (№ 125). С. 3.
3. Безаров О. Т. Проблема жовтневих єврейських погромів 1905 р. у Російській імперії на шпальтах «Киевлянина». *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 14. <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/361>
4. Беседа с генералом Д. Ф. Треповым. *Киевлянин*. 1905. 5 ноября (№ 306). С. 3.
5. Беспорядки в Варшаве. *Киевлянин*. 1905. 16 мая (№ 134). С. 2.
6. Беспорядки в Екатеринославе. *Киевлянин*. 1905. 25 июля (№ 203). С. 3.
7. Беспорядки в Житомире. *Киевлянин*. 1905. 28 апреля (№ 116). С. 3.
8. Беспорядки в Лодзи. *Киевлянин*. 1905. 14 июня (№ 162). С. 3.
9. Беспорядки в Симферополе. *Киевлянин*. 1905. 28 апреля (№ 116). С. 4.
10. Беспорядки в Черкассах. *Киевлянин*. 1905. 26 июня (№ 174). С. 2.
11. Бойко О. В., Чепурко О. О. Єврейський погром у Катеринославі в липні 1905 р. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2024. Т. 33, № 2. С. 67–75.
12. Винница. (Корреспонденція «Киевлянина»). *Киевлянин*. 1905. 14 апреля (№ 104). С. 4.
13. Винница. (Корресп. «Киевлянина»). *Киевлянин*. 1905. 11 мая (№ 129). С. 3.
14. Внутренние известия. *Киевлянин*. 1905. 15 апреля (№ 105). С. 4.
15. Внутренние известия. *Киевлянин*. 1905. 25 апреля (№ 113). С. 3.
16. Внутренние известия. *Киевлянин*. 1905. 29 апреля (№ 117). С. 5.
17. Волковинський В. М. Організація великоросійських шовіністів в Україні на початку ХХ ст. *Український історичний журнал*, 1999, № 3, С. 63–74.

18. Гула Р. В. «Киевлянин» та політичні аспекти єврейського питання в Україні у жовтні 1905 р. на сторінках видання. *Проблеми політичної історії України*: зб. наук. праць: відп. редактор О. Б. Шляхов. Донецьк: Вид-во ДНУ, 2010. Вип. 5. С. 98–106.
19. Дело о Гомельских беспорядках. Приговор Киевской судебной палаты. *Киевлянин*. 1905. 15 мая (№ 133). С. 4.
20. Еврейский погром. *Киевлянин*. 1905. 4 мая (№ 122). С. 4.
21. Еврейский погром. *Киевлянин*. 1905. 17 июля (№ 195). С. 3.
22. Житомир. (Корресп. «Киевлянина»). *Киевлянин*. 1905. 17 апреля (№ 107). С. 4
23. Житомир (Корресп. «Киевлянина»). *Киевлянин*. 1905. 1 мая (№ 119). С. 4.
24. Житомир (Корресп. «Киевлянина»). *Киевлянин*. 1905. 12 мая (№ 130). С. 3.
25. Киев, 12-го апреля 1905 г. *Киевлянин*. 1905. 13 апреля (№ 103). С. 2.
26. Киев, 5 мая 1905 г. Добрый совет евреям. *Киевлянин*. 1905. 6 мая (№ 124). С. 1–2.
27. Киев, 15 июня 1905 г. *Киевлянин*. 1905. 16 июня (№ 164). С. 1–2.
28. Киев, 31 декабря 1905 г. (СІV). Пихно Д. И. В осаде: политические статьи. Киев: Типография Т-ва И. Н. Кушнарёв и К°, 1905. С. 390–399.
29. М. Чуднов, Житомирского уезда (Корресп. «Киевлянина»). *Киевлянин*. 1905. 19 мая (№ 137). С. 3.
30. Неизвестный. Беседа. *Киевлянин*. 1905. 30 января (№ 30). С. 2.
31. Объявление Могилёвского губернатора. *Киевлянин*. 1905. 15 апреля (№ 105). С. 5.
32. Первая революция в России: взгляд через столетие: отв. ред. А. П. Корелин, С. В. Тютюкин. Москва: Памятники исторической мысли, 2005. 602 с.

33. Погром в Керчи. *Киевлянин*. 1905. 12 августа (№ 221). С. 5.
34. Погром в Рогожской. *Киевлянин*. 1905. 29 апреля (№ 117). С. 5.
35. Столкновения евреев-ремесленников с евреями-сутенёрами. *Киевлянин*. 1905. 15 мая (№ 133). С. 4.
36. Телеграммы от Российского телеграфного агентства, 25 июня. *Киевлянин*. 1905. 26 июня (№ 174). С. 4.
37. Телеграммы от С.-Петербургского телеграфного агентства. 29 апреля. *Киевлянин*. 1905. 30 апреля (№ 118). С. 5.
38. Циркуляры Начальника края. *Киевлянин*. 1905. 13 мая (№ 131). С. 2.
39. Шукшина Т. А. «Черносотенцы» и «крамольники» – встреча в октябре 1905 г. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2003. № 12 (150). История. Вып. 31. С. 25–30.
40. Faith Hillis. Children of Rus': right-bank Ukraine and the invention of a Russian nation. Ithaca: Cornell University Press, 2013. 329 p.